

Ayman- ~ Eymen- “Korkmak, Utanmak” Fiili ve Türevleri Hakkında

About The Verb *Ayman-* ~ *Eymen-* “to be Afraid, to be Ashamed” And Its Derivates

Öz

“Korku” ve “utanma” duygularının fiilleri olan “korkmak” ve “utanmak”, tarihî Türk yazı dillerinde çeşitli sözcüklerle karşlanmıştır. Bu çalışmada tarihî dönem metinlerinde her iki anlamda da kullanılan *ayman-* ~ *eymen-* fiili konu edilmiştir. Söz konusu fiilin doğu ve batı Türklük sahası tarihî dönem metinlerindeki kullanımları incelenmiş, fonetik ve semantik ortaklıkları ile farklılıklarının açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda *ayman-* ~ *eymen-* fiilinin doğu ve batı sahası tarihî Türk yazı dillerinde kesintisiz olarak kullanıldığı ve yer aldığı tüm dönemlerde hem “korkmak” hem “utanmak” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcüğe yaygın olarak *ayman-* ve *eymen-* şekillerinde tesadüf edilmekle birlikte *eymen-*, *emen-* ve *iman-* şekillerine de rastlanmıştır. Bununla birlikte bu fiilden türeyen *aymanç* ~ *eymenç* “korku, utanç, utanma, çekingenlik, korkaklık”, *aymançsız* ~ *eymençsiz* “korkusuz, cesur; utanmaz”, *eymenci* “korkutucu, korkunç”, *eymençlik* “utanmış, utançlı”, *eymenük* “çekingen”, *eymenmeklik* “korkma, korku”, *eymençi* ~ *eymenççi* “korkak, ödlek”, *eymenmeklik* “korkaklık, korkma, çekingenlik”, *eymentür-* “korkutmak” sözcüklerinin kullanımlarının tek bir eser ya da dönemle sınırlı olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: *ayman-*, *eymen-*, utanmak, korkmak, çekinmek.

Duygu YAVUZ ÖZ*

* Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul, Türkiye, dyavuz@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5420-6261, ROR ID: ror.org/025mx2575

Gönderilme Tarihi / Received Date

26.03.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date

25.09.2024

Yayın Tarihi / Publication Date

21.10.2024

Atıf/Citation: Yavuz Öz, D. (2024).

Ayman- ~ *Eymen-* “Korkmak, Utanmak” Fiili ve

Türevleri Hakkında,

Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 30, 211-224

doi.org/10.30767/diledeara.1459047

Hakem Deęerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Copyright 2024

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

tded.org.tr | 2024

Abstract

The verbs “to be afraid” and “to be ashamed,” which express the emotions of fear and embarrassment, have been represented by various terms in historical Turkish written languages. This study focuses on the verb *ayman-* ~ *eymen-*, which encompasses both meanings in historical texts. Analyzing the usage of this verb in Eastern and Western Turkish, the aim is to identify phonetic and semantic similarities and differences. Results reveal that *ayman-* ~ *eymen-* remained consistently used in historical Turkish writings across Eastern and Western regions, maintaining its dual meanings of “to be afraid” and “to be ashamed” throughout various periods. While commonly appearing as *ayman-* and *eymen-*, variations such as *eymen-*, *emen-*, *iman-* are also present. However, it has been observed that derived from this verb *aymanç* ~ *eymenç* “fear, shame, timidity, cowardice”, *aymançsız* ~ *eymençsiz* “fearless, brave; shameless”, *eymenci* “scary, terrible”, *eymençlik* “ashamed”, *eymenük* “timid”, *eymenmeklik* “fear”, *eymençi* ~ *eymenççi* “coward”, *eymenmeklik* “cowardice, fear, timidity”, *eymentür-* “to scare”, the use of the words is limited to a single text or period.

Keywords: *ayman-*, *eymen-*, to be ashamed, to be afraid, to be blench.

Giriş

“Duygu” sözcüğü Türkçe Sözlük’te (2005) “1. Duyularla algılama; his. 2. Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim. 3. Önsezi. 4. Ahlaki, estetik vb. şeyleri değerlendirme, onlara bağlanma yeteneği. 5. Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” (s. 581) şeklinde tanımlanmaktadır. Duygu, psikoloji alanında çalışanların da araştırma konularından biri olup farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar, duygunun belirli bir uyarıyı takiben, görece güçlü ve kısa süreli olarak ortaya çıktığı konusunda uzlaşırlar. Yine duygu tanımları arasında duygunun “bilis, his (öznel değışiklikler), fizyolojik değışiklikler ve davranış” olmak üzere dört bileşeni olduğu düşüncesi de ortaktır (Demir, 2022, s. 4-5).

Alan araştırmacıları “duyguların mutluluk, üzüntü, öfke gibi ayrı kategoriler hâlinde bulunduğunu savunmak ve bunları ‘temel duygular’ olarak adlandırmak” ve “duyguların bazı boyutlar üzerinde değışkenlik gösterdiğine inanmak, duyguların değerlik ve uyarılma durumlarını dikkate alarak sınıflandırmak” noktasında farklı fikirlere sahiptirler. Buna bağlı olarak temel yani birincil duyguların hangileri olduğu ve bunların nasıl belirlendiği hususu da çok açık değildir¹. Bununla birlikte öfke, mutluluk, üzüntü ve korku birçok kuramcı tarafından temel duygular listesinde değerlendirilir. Temel duygular insanlarda ve hayvanlarda ortak iken ikincil duyguların insanlara özgü olduğu ve sosyal etkileşimle öğrenildiği düşünülür. Suçluluk, utanç, gurur vb. duygular bu kategoride yer alır (Demir, 2022, s. 6-7). Utanç, suçluluk gibi duygular ikincil duygu olarak adlandırılabilir gibi literatürde öz bilinç duyguları olarak da karşılır. Bu kategorideki duyguların temel duygular kategorisindekiyle farklı bunların öz temsil ve öz farkındalık gerektirmesi, bilişsel olarak daha karmaşık olması, odağında sosyalleşme ihtiyaçlarının yatması ve ayrı, evrensel bir yüz ifadelerinin olmayışıdır (İnan, 2022, s. 372). Öte yandan “utanma” duygusunun temel duygular kategorisinde değerlendirildiği çalışmalar da vardır. Izard ve Tomskins’in çalışmaları buna örnek gösterilebilir (Gülbetekin, 2022, s. 93).

Belli bir uyarı tarafından tetiklenen aktif savunma tepkisi, bir otonom sinir sistemi aktivitesi olan “korku” savaş ya da kaç tepkisini ortaya çıkaran temel bir duygudur (Erdoğan ve Eken, 2022 s.210). Bu sayede hayatta kalmamız ve çevremize uyum sağlamamız noktasında bize yardım eder. Aynı zamanda korku duygusu bize bir şeylerin yolunda gitmediğini ve dikkatli olmamız gerektiğini söylemektedir (Plotnik, 2009, s. 365). Utanç duygusu ise benliğimizin negatif yönlerinin açığa çıktığı ve başkalarının bizi onaylamadığı, küçümsediği ya da dalga geçtiği duygusuna kapıldığımız zamanlarda deneyimlenmektedir. Bir başka deyişle utanç, başkalarında pozitif duygular uyandıramadığımız/uyandıramayacağımız ve böylece beceriksiz, sıkıcı, yetersiz gibi negatif algılandığımız/algılanacağımız durumlarda meydana gelen içsel bir uyarıdır (Gilbert ve Irons, 2009, s. 198). Bu nedenle utanç, sosyal ilişkilerde hissedilen reddedilme korkusu ile yakından ilişkilidir (Claesson ve Sohlberg, 2002, s. 282).

“Korku” ve “utanma” duygularının fiilleri olan “korkmak” ve “utanmak”, tarihî Türk yazı dillerinde çeşitli sözcüklerle karşılanmıştır. Bu çalışmada tarihî dönem metinlerinde hem “korkmak” hem “utanmak” anlamında kullanılan *ayman-* ~ *eymen-* fiili konu edilmiştir. Bu fiil üzerinde müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Buna karşın çeşitli makalelerde bu fiile de yer verilmiştir. Fatma Özkan (2015) “Türkçenin Karapapak-Terekeme Ağzındaki Eski İzleri” adlı yazısında *ey-*

¹ Temel duygular var ise bunların ne olduğu konusundaki fikir ayrılıklarını tuhaf karşılayan araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılar duyguların temel olup olmadığının belirlenmesinin o kadar da kolay olmadığını savunurlar (Demir, 2022, s. 9).

men- fiiline yer vermiştir. Sözcüğün tarihî dönem sözlüklerindeki anlamları ile belli başlı eserlerdeki kullanımlardan örnekler verip sözcüğün ağızlardaki durumunu belirtmiştir (s. 235-236). Hüseyin Yıldız (2016) “Eski Uygurcada Mental Fiiller” adlı tezine *eymen-*, *eymençsiz*, *aymanmak*, *eymentür-* sözcüklerini de almış, taşıdıkları anlamları vermiştir (s. 266). Hasan İsi (2018) “Tarihî Doğu-Batı Türkçelerinde Leksikal Bir Farklılık: *uwut~uwut/uyat*” başlıklı makalesinde esas itibarıyla *uwut ~ uwut* ve *uyat* sözcükleri üzerinde dursa da aynı kavram alanına girmesi ve sözü edilen sözcükler ile ilişkili görülmesi sebebiyle *eymen-* fiiline, fiilin tarihî dönem sözlüklerindeki ve ağızlardaki kayıtlarına değinmiştir (s. 59-64). Bu çalışmada ise *ayman-* ~ *eymen-* fiilinin ve türevlerinin doğu ve batı Türklük sahası tarihî dönem metinlerindeki kullanımları incelenmiş, fonetik ve semantik ortaklıkları ile farklılıklarının açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

***ayman-* ~ *eymen-* Fiili ve Türevlerinin Tarihî Türk Yazı Dillerindeki Kullanımları**

ayman- ~ *eymen-* fiili ve türevleri tarihî Türk yazı dillerinde hem ön hem arka damak ünlüsü ile bulunmaktadır. Fiile rastladığımız en erken dönem olan Eski Uygur Türkçesinde hem ön hem arka damak ünlülü biçimi bir arada bulunur. Bununla birlikte Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren *ayman-* biçiminin kullanılmasında bir azalma söz konusu olmakta ve *eymen-* biçimi yaygınlaşmaktadır. Sözcüğün ilk hâlinin *ayman-* olduğu /y/ sesinin tesiriyle öndamaksızlaşma gerçekleştiği düşünülebilir.

Marcel Erdal (1991) sözcük ailesi üyelerinin *eymenmek*, *eymençlig*, *eymenök* şekillerinin ön damak ünlüsü ile okunmasının “kef” ile yazılmalarından; *ayman-* ve *aymançığ* şekillerinin arka damak ünlüsü ile okunmasının ise “kaf” ile yazılmalarından kaynaklandığını belirtmekte; Brahmi metinlerinde ve Codex Cumanicus’ta sözcüğün *eymenç*, *ëmen-*, *ıman-*, *ymen-* şekillerinin görüldüğünü de sözlerine eklemektedir. Erdal’a göre sözcüğün arka damakta telaffuzu *aym-* ile benzerlikten ya da hece seslerinin ilk bölümünden kaynaklanıyor olabilir² (s. 598-599).

Sözcük tarihî dönem metinlerinde hem “korkmak” hem “utanmak” anlamlarında kullanılmıştır. *Kork-* ve *utan-* fiillerinin Türkçe Sözlük’teki anlamları şöyledir: *kork-* “1. Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak; korkulmak. 2. Kaygı duymak, endişe etmek. 3. Çekinmek, sakınmak, saygı duymak. 4. Yapmamak, cesaret edememek” (s. 1217). *utan-* “1. Onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymak, korkmak, mahcup olmak. 2. Sıkılmak. 3. Çekinmek” (s. 2040). Bu iki tanımın “çekinmek” sözcüğünde ortaklaştığı görülmektedir. İşte “korkmak” ve “utanmak” arasındaki anlamsal bağ, başka bir ifadeyle bu iki duygu arasındaki basamak “çekinmek” anlamı üzerinden kurulmuş olmalıdır. Kaldı ki çekin- fiili Türkçe Sözlük’te şöyle tanımlanır: “1. Saygı, korku, utanma vb. duygularla bir şeyi yapmak istememek, kaçınmak. 2. Bir şey sürünmek.” (s. 408). Görüldüğü gibi fiilinin ilk anlamında hem korku hem utanma duygusuna gönderme yapılmaktadır.

Caferoğlu (1993) *ayman-* ~ *eymen-* fiilinin anlamını “korkmak, çekinmek, utanmak, hicap duymak” olarak vermiştir (s. 28, 79). Clauson (1972) *eymen-* fiilini “(birinden veya bir şeyden) çekingen, utangaç olmak” şeklinde anlamlandırmış, Uygur metinlerinde zaman zaman kullanılan *ay-* yazımının, sözcüğün *imen-* olarak okunmasının önüne geçmek için kullanılan bir yöntem ol-

2 = äymän- ‘to be shy’ is often spelled as ‘äymän-, for which an explanation is given in the EDPT. Front vocalism is guaranteed by *korkmak* ‘äymänmäk (Maitr 55 r11-12), äymänçlig (Ht VII 3 b10), äymänmäk (HtPek 92 b13, Maitr 90 r7 and DLT fol. 138-9) and äymänök ‘reserved, self-effacing, reticent’ (QB 2237 and 4349), which are all spelled with a front käf. ... the counter-exs. are *korkınçığ aymançığ* (Suv 614, 5) and *burxanka aymanmakın* (MaitrH XI 3 b14), both with Q. The back-vowel variant may be due to analogy with *aym-* or be caused by spelling pronunciation of the first part.

duğu ileri sürülmüştür³ (s. 273). Tietze (2002) fiili *eymen-* şeklinde kaydedip anlamını “korkmak, ürkmek, çekinmek, utanmak” olarak belirtmiştir (s. 759). Wilkens (2021) *eymen-* sözcüğünün anlamını “korkmak, korkak olmak, korkmuş olmak, korku hissetmek; utanmak, mahcup olmak, utanmaç olmak” şeklinde sıralamıştır (s. 132).

ayman- ~ *eymen-* fiilinin etimolojisi ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri sözcüğü *ayın-* “korkmak, korkmuş olmak, korku hissetmek, ürkmek; utanmak, mahcup olmak” WS sözcüğü ile birleştirmektedir. *ayman-* ~ *eymen-* fiili hem fonetik hem de semantik açıdan bu fiille bağlantılı gibi durmaktadır. *ayın-* fiili de tıpkı *ayman-* gibi “korkmak” ve “utanmak” anlamlarına sahiptir. Talat Tekin (2008) BK D 41’deki *añıt-* fiili hakkında görüşlerini aktarırken *ayman-* fiiline de yer verir. “Korkutmak” anlamındaki *añıt-*⁴ fiili ile Uygur metinlerinde yer alan *ayınç* “korku”, *aymanç* “korku”, *ayın-* “korkmak”, *ayman-* “korkmak” sözcüklerinin kökünü **ay-* “korkmak” olarak verip bu fiilin aslında /*ñ*/ fonemi ile olabileceğini ve fiili Moğolca *ayu-* “korkmak” fiili ile karşılaştırmak gerektiğini belirtmiştir (s. 113). Marcel Erdal (1991) yazılışları benzer olmasına ve her ikisinin de *kork-* fiili ile birlikte kullanılmasına rağmen *eymen-* ile *ayın-* sözcüklerinin köken olarak ilişkili olduğunu düşünmek için hiçbir neden olmadığını belirtir⁵ (s. 599). *ayman-* fiili *ayın-* fiilinin yanı sıra *aya-* “hürmetlerini sunmak, saygılarını sunmak, saygı göstermek, hürmet etmek, onurlandırmak, takdir etmek” WS fiili ile de fonetik ve semantik açıdan benzer durmaktadır. Saygı ve korku/çekinme birbiriyle ilinti duygulardır.

ayman- ~ *eymen-* fiili, tarihî Türk yazı dilleri arasında ilk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde görülmektedir. Dönem metinleri ile sözlüklerinde *ayman-* ve *eymen-* “korkmak, utanmak” şekillerinde kayıtlıdır. Sözcük bu dönemde yaygın biçimde ikilemelerde kullanılır: *ayın- eymen-* “utanıp çekinmek, utanmak, çekinmek”, *eymen- uyad-* “utanmak, mahcup olmak, utanmaç olmak”, *uyad-ayman-* “utanmak”, *uyat- eymen-* “utanmak”, *kork- eymen-* “korkmak ve utanmak”, *kork- ayman-* “korkmak” (Ölmez, 2017, s. 274, 298; Karaman, 2021, s. 281, 486; Ölmez, 2022, s. 49, 57). Bu öbeklerde sözcüğün bir taraftan *ayın-*, *kork-* “korkmak” eylemleriyle, diğer taraftan *uyad-* ~ *uyat-* “utanmak” eylemiyle kullanılması *eymen-* sözcüğünün bu dönemde iki farklı anlama sahip olduğu noktasında ve çeşitli cümlelerde hangi anlamda kullanıldığı tespit edebilmemiz adına önemlidir.

Fiilin bu dönemde “korkmak” anlamında kullanımına şu örnekler verilebilir:

anı körüp ol samantavrkaş (yazıda) yığılmış kuvrağ aınsız kırk(artlar) aymanurlar. “Bunu görünce bu Samantavrkaş (ovasında) toplanmış olan cemaat pek korkar ve ürkerler.” Mayt. 112-10

ay meniñ korkma aymanma muna[... “Ey benim (?) korkma, ürkmek...” BT XXIII

erdemlig ertingü bek katıg uğramış katıgılanmaçlıg eymenü ürkünü buyanta yaratındaçı. “Yüksek faziletli, fazlasıyla katı, zahmet çekmiş, korkarak (hareket eden) sevap için çabalar (?)” BT XIII

tnılığlar anda kırkmadın aymanmadın men küvençig küçlendürür üklüdür. “Canlılar orada korkmadan çekinmeden ben bilincinin kibrini (asmimāna) artırır.” Abh. 1136

3 = ‘to be timid, shy (of something or someone, Dat. or Abl.)’; ‘the occasional spellings *ay-* in Uyğ. were merely a device for ensuring that the word was not read as *imen-*.’

4 Erdem Uçar “Bilge Kağan (Doğu 41) Yazıtındaki NİfTYn İbaresini Üzerine” (2018) adlı makalesinde *añıt-*, *ayın-*, *ayınç*, *ayınçlıg*, *ayınçsız*, *ayıt*, *ayıtla-*, *ayıtlaş-*, *ayı*, *añıt* sözcüklerin kökünü **añ-* “yok olmak, kaybolmak” olarak vermiştir (s. 77-78).

5 = There is no reason to think that *aymān-* and *ayın-* ‘to fear’ were originally related, although there is some superficial similarity especially in the written shapes, and although both can be used together with *kork-*.

yme öñre ertmiş üdte bir pret körksüz yavız etözün körkin kördeçilerke tüü tüpi yokaru turgu teg korkmagu eymenmegü teg ermedin. “Geçmiş zamanlarda bir aç ruh(un) (preta) çirkin vücudunu ve görüntüsünü görenlerin tüylerinin diken diken olmuşçasına korkmaması ürkmemesi olmazdı (imkansız gibiydi)” BT XXV

Fiilin bu dönemde “utanmak” anlamında kullanımına şu örnek verilebilir:

kaçan birök ol tınlıglar ol antag ağır ayıg kılınçlarıntın arınmak tileser öz kılmış kılınçlarınga ertingü uyadsar aymansar... “Ne zaman ki o canlılar pek çok kötü davranışlarından arınmak isteseler kendi yaptıkları davranışlarından fazlasıyla utansalar çekinseler...” AY 141-5

Sözcük, Karahanlı Türkçesinde *eymen-* biçimiyle yaygındır, bununla birlikte TİEM 73’te *ayman-* biçimiyle bulunur. “Utanmak, çekinmek” ve “korkmak” anlamlarında kullanılmaya devam eder. Kâşgarlı *eymen-* fiilini *ol mendin bu işta eymendî.* “O, benden utanarak bu işi yapmaktan çekindi.” DLT 138-121 cümlesinde örneklemiştir. Eski Uygur Türkçesindeki kadar olmasa da bu dönemde de *kork-* fiili ile ikilemede kullanılmıştır.

Fiilin bu dönemde “korkmak” anlamında kullanımına şu örnekler verilebilir:

bu yalñuzlukunğa özüm eymenür/tağı bir iş erse saña ay unur. “Senin böyle tek olmandan korkuyorum, ey kudretli; keşke senin bir eşin daha bulunsaydı.” KB 3134

yād kılğıl idinñi özün içinde yalwaru korku aymanu ün berü ündemekde kuğıraq sözdin érte keçe bolmağıl osanığlılardın. “Rabbini içinden yalvararak, korkarak, bağırmaktan daha alçak bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma.” TİEM 73 7-205

Aşağıdaki örnekte ise “utanmak” anlamında kullanılmış olmalıdır:

tün kün tapun teñrike boynamağıl/korkup añar eymenü oynamağıl. “Gece gündüz yüce Tanrı’ya ibadet et ve isyan etme! Ondan ürk ve kork; ona karşı haya ve korku içinde ol ve oynama! DLT 609-501

Harezmi Türkçesi metinlerinde sözcük yalnız *eymen-* biçimiyle kayıtlıdır, *ayman-* biçimine rastlanmaz. Bu dönemde de *kork-* fiili ile birlikte ikileme şeklinde kullanılmıştır: *kork- eymen-* “korkmak, çekinmek” (Toprak, 2005, s. 282). Bu dönem metinlerinde doğrudan “utanmak” ve “korkmak” anlamlarından çok bunlardan kaynaklı “çekinmek” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Fiilin Harezmi Türkçesindeki kullanımına şu örnekler verilebilir:

ayıttı eymenür mü sen kişidin. “*Sen kişiden çekinir misin, diye sordu*” HŞ 2538

eymendî andın, korktı andın. “Ondan çekindi, ondan korktu” ME 25-1

men sizke bardım korğa eymenü, siz maña korğuğumdın emān bérđiniz tağı maña nuşrat bérđiniz tedi. “Ben size korkarak çekinerek vardım, siz benim korkumu giderdiniz, bana yardım ettiniz dedi.” NF 76-14

resül ‘aleyhi’s-selām emgenip turur, ekinçi ‘izzet ve hürmet birle eymenü ün kıldı. “Resul aleyhisselam sıkıntı çeker (hâlde iken), ikinci kez izzet ve saygı ile çekinerek seslendi” KE 237r9

Sözcük Kıpçak Türkçesinde *ayman-* ve *emen-* olarak kayıtlı olup “korkmak; çekinmek” anlamlarında kullanılır.

Fiilin bu dönemde “korkmak” anlamında kullanımına şu örnek verilebilir:

tirgende tağı tikgende sābit başğay korğa aymanu basmağay. “Topladığında da dikildiğinde de sabit basacak, korkarak basmayacak.” BV 4A-13

Fiilin bu dönemde “utanmak” anlamında kullanımına şu örnek verilebilir:

ëmenür-mën saarlar mën. “Çekinirim, utanırım” CC 82b-3

Fiil, Eski Anadolu Türkçesinde *eymen-* biçimindedir. “Çekinmek, korkmak, utanmak” anlamlarındadır.

Fiilin bu dönemde “korkmak” anlamında kullanımına şu örnekler verilebilir:

ol kişi kim rüstem andan eyemenür/rüstem’i ol dahı bir herf sanur. “Rüstem o kişiden bu şekilde korkarken; o da Rüstem’i bayağı bir adam sanmaktadır.” MT 1168

şimdi halk bizdin eyemenür olmaya. “Şimdi halk bizden korkmasın.” Marz. 23b-4

tanrı taâlâ anı meryem’e âdem suretiyle anın için gösterdi kim meryem eyemenmeye ve anın kelecisin dinleye. “Tanrı teala onu Meryem’e, Meryem korkmasın ve onun sözünü dinlesin diye insan suretinde gösterdi.” Enb. 801

Aşağıdaki örneklerde ise “korku” ve “utanma” duyguları iç içe geçmiş gibidir:

ey melik-i tağî ve bağî, cevr pişeli, zülm endişeli, ne tanrıdan utanırsın, ne halktan eyemenürsün. “Ey asi, azgın, gaddar ve zalim hükümdar! Ne Tanrıdan utanırsın ne halktan çekinirsin.” KD 222

hiç eyemenme di toğrusını bana. “Hiç çekinme, bana doğrusunu söyle.” SNB 2772

Fiil, Çağatay Türkçesinde yaygın olarak *eymen-* şeklindedir. Bununla birlikte *ayman-*, *ëyemen-*, *iman-* şekilleri de vardır. “Korkmak” ve “utanmak” anlamlarında geçer. Şeyh Süleyman Efendi Lugatı’nda ise *iman-* şeklinde kaydedilip “utanmak, hicâb itmek, ihtirâz, ictinâb itmek. Şerm ü hayâ” (Durgut, 1995, s. 135) olarak anlamlandırılmıştır. Lugatta *iman-* sözcüğü için Lutfi’nin Gül ü Nevruz adlı eserinden bir beyit örnek verilmiştir. Bu beyit Abuşka Lugatı’nda da örnek olarak gösterilmiştir. Ancak sözcük orada *eymen-* olarak okunmuştur. Şeyh Süleyman Efendi Lugatı’nda “*ger andın fikir kim kılman sin âhîr/atañ bula anañdın iman âhîr*” (Durgut, 1995, s. 135) olarak yer alan beyit, Abuşka Lugatı’nda “*ger andın fikir kim kılmas sin aher/atañ birle anañdi eyemen aher.*” (Atalay, 1970, s. 31) şeklindedir. İki beyit arasında farklılıklar vardır ve bu farklılıklardan biri de çalışmamıza konu olan *eymen-* fiilinin okunuşundadır. Süleyman Efendioğlu’nun (2021) Gül ü Nevruz çalışmasında beyit “*ger andın höd fikr kılmas-sën âhîr/atañ birle anañdın ëyemen âhîr*” şeklinde okunmuştur (s. 241). Arap harfli metinde sözcüğün ايمان şeklinde yazıldığı (s. 643) görülür. Efendioğlu bu çalışmasında elif (ل) ya da elif ye (ي) ile yazılan ilk hece ünlülerini kapalı e (ë) ile okumuştur. Bununla birlikte sözcüğün Arap harfli dizilişi *eymen-* şeklinde de okunabileceğini göstermektedir.

Fiilin bu dönemde “korkmak” anlamında kullanımına şu örnek verilebilir:

i yüzi äyine, eymen köñülñüñ âhındın/munuñ bigin kişiniñ, köydürür cihân, âhı. “Ey yüzü ayna (gibi saf) olan, gönlün ahından sakın; bu şekildeki kişinin (gönlü yanan kişinin) ahı cihanı yakar.” SD 527

Fiilin bu dönemde “utanmak” anlamında kullanımına şu örnekler verilebilir:

aymanmayın cefâ kıılır u vehm iter köñül/yâ rab ki tiğmegey hâlel ol hüsn-i câhuna. “Utanmadan eziyet eder ve gönül kuruntu yapar, yâ rabbi (yine de onun) mevki güzelliğine hâlel getirme.” LD 1364

bu şibânî sivgendin böyle imanmas oldu. “Bu Şeybani sevgisinden böyle utanmaz oldu.” ŞH 54a3
ger andın hōd fikr kılmas-sén āhır/atañ birle anañdın eymen āhır. “Eğer kendini düşünmüyorsan, hiç değilse annenden babandan utan.” GN 268

melikîniñ hîdmetige rûm melikidin bir cār keltürdiler kim yüzi nürüdin ay eymenür érdi taķı tişleri komıģanudın kün yaruķı kama yorur érdi. “Bir hükümdarın hizmetine Rûm hükümdarından yüzünün ışığından ayın utandığını, dışlarının parıltısından güneş ışığının kamaştığı bir cariyeye getirdiler” ÇGT 34b-4

Aşağıdaki örnek ise hem “korkmak” hem “utanmak” kategorisinde değerlendirilebilir:

közümniñ yaşudın eymengil āhır/ki her bir mevci tufāndın kalışmas. “(Ey sevgili) gözümün yaşından kork/utan, (onun) her bir dalgası tufandan farksızdır.” LD 825

Fiil, Osmanlı Türkçesinde de *eymen-* biçimindedir. Asıl adı “*Et-Tuhfetü’s-Seniyye ilâ Hazreti’l-Haseniyye*” olan, Amasya Değişî Mehmet Efendi’nin 1580 (988) yılında Mısır Beylerbeyi Hasan Paşa adına düzenlediği Farsça-Türkçe sözlükte *eymen-* sözcüğünün anlamı şu şekilde açıklanır: “*Fâzıl-ı muhakkık Dekayık-ül Hakayık’ta böyle tahkik ve tedkik etmişler ki bâk, lisan-ı Fariside şol hâletten ibarettir ki Türk dilinde andan eymenmek ile tâ’bir ederler. Havfe ihtisası yoktur. Eymenmek gâh korkudan gâh hayâdan olur. Utanacak nesneden kişi eymenür derler. Arap dilinde ol hâletten mubâlat ile tâ’bir olunur... Bâk’ten murat... korkacak nesneden eymenmektir. Bir nesneden eymenmeyen kimseye bîbâk derler*”. Deş. 189-1. Bu açıklama *eymen-* fiilinin Osmanlı Türkçesi döneminde de hem korkmak hem utanmak anlamında kullanıldığını doğrular. Fiilin Osmanlı Türkçesindeki kullanımına şu örnek verilebilir:

katı eymenmiş kimesneye acem hirâsân der. “Çok korkmuş kimseye Fars hirâsân der.” Deka. 132-2

Tarihî Türk yazı dillerinde *ayman-* ~ *eymen-* türeyen hem isim hem fiil kategorisinde sözcükler vardır. *aymanç ~ eymenç* “korku, utanç, utanma, çekingenlik, korkaklık” EUTS, WS bunlardan biridir. Sözcük Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülür. *korkınç eymenç* “korku” (Ölmez, 2017, s. 274), *uvut eymenç* “utanç, utanç ve korku” (Ölmez, 2022, s. 86) ikilemelerinde yer alır.

ayman- ~ *eymen-* fiiline dayanan bir başka sözcük *aymançsız ~ eymençsiz*’dir. EUTS’de *aymançsız*, WS’de *eymençsiz* olarak kayıtlıdır. Sözcüğün kullanımı Eski Uygur Türkçesi ise sınırlıdır. “Korkusuz” EUTS, “korkusuz, korku bilmez, cesur, yürekli, saygısız, hüremtsiz; çekingen olmayan (Skr. **durmadaguna*’nın da eş değeri), utanmaz, edepsiz, tutuk olmayan” WS anlamlarındadır. *ķorkınçsız* sözcüğü ile ikileme şeklinde kullanılmıştır: *eymençsiz ķorkınçsız* “korkusuz” WS, *aymançsız korkınçsız* “korkusuz”, *ķorkınçsız aymançsız* “korkusuz” (Karaman, 2021, s. 106, 282), *ķorkunçsuz aymançsız*” Mayt.

Sözcüğün “korkusuz” anlamında kullanımına şu örnekler verilebilir:

amtı aymançsız ķorkınçsız ķoģ(ülin) nom tuğlalım. “Şimdi korkusuz bir gönül (gönül rahatlığı) ile dini dinleyelim.” Mayt. 23-21

inçe kaltı uluģ küçlüģ ķorkınçsızka tegmiş kısıarı atlıģ arslanlar kanı neteģ ķorkınçsızın aymançsızın kōni yorıyur erser... “Çok güçlü, korkusuzluğa ulaşmış Kısıarı adlı arslanlar hanı nasıl korkusuzca dosdoğru yürüyor ise” AY 207-23

kōngülleri tudıģsız tutuģsuz bolmuş üçün korkınçsız eymençsiz tetrülmeksiz bolurlar. korkınç-

sız *eymençsiz* bolmuş için tül teg yangluk sakınçlartın birtemleti irak öngi üdrülüp nirvan bulu yarlıkayurlar. “Zihinleri engelsiz olduğu için korkusuz (ve) dikkatli olurlar. Korkusuz oldukları için rüya gibi yanlış düşüncelerden bütünüyle uzaklaşıp Nirvana’ya/huzura ulaşarak yaşarlar.” BT XXVIII

Sözcüğün “utanmasız” anlamında kullanımına şu örnek verilebilir:

*sizni köriüp öñreki sizin meni amramaklıg edgünüzke tayanıp anın bo körksüz yavız etözümün sizije **eymençsizin** körgüdim.* “Sizi görünce eskiden sizin bana olan sevginize güvenip bu çirkin vücudumu size utanmadan gösterdim.” BT XXV

Yalnız Mukaddimetü’l-Edeb’te tespit ettiğimiz, “korkutucu, korkunç” anlamında kullanılan *eymenci* sözcüğü de *ayman-* ~ *eymen-* fiiline dayanmaktadır:

*korķuttı anı iş, **eymenci** uluğ köriüdi aña iş.* “İş onu korkuttu, ona iş korkutucu (derecede)/ korkunç fazla göründü” ME 21-1

ayman- ~ *eymen-* fiiline dayanan sözcüklerden bir diğeri *eymençlig*’dir. Yalnız Xuanzang Biyografisi’nde tespit edilmiş olup “utanmış, utançlı” anlamındadır. Wilkens (2021) sözcüğü “korkak, ürkek, utangaç, çekingen” şeklinde vermiştir:

eymençlig yüzümke kırtışımka ornı yok için... “Utanmış yüzümü saklayacak yer olmadığı için (olmasa da)...” Xuan. 325.

men küentso köñülüm biligim sıg tümge erip yañılok sapılı teginmiş men çintan kerze tonluğ beglerke öñredin berü öz körmekimke yorıgınga kentü **eymençlig** teginür men.* “Ben Küentso zihnim sıg ve sınırlı olup hata ederek sarı (rahip) elbiseli beylere katıldım. Eskiden beri kendi görüşümden utanç duyuyum.” Xuan. 310

ayman- ~ *eymen-* fiilinden türeyen *eymenük* sözcüğü yalnız Kutadgu Bilig’de karşımıza çıkmakta olup “çekingen” anlamındadır:

*tilin serme irme bolun **eymenük**/ağu ol olarnıñ eti birtem ök.* “Sert ve kaba dil kullanma, onlardan çekin; onların eti yenmez, zehirlidir.” KB 4349

ayman- ~ *eymen-* fiilinden türeyen bir başka sözcük de yalnız Hüsrev Şîrîn’de karşımıza çıkan *eymenmeklik* “korkmak, korku” sözcüğüdür:

*bilig birdi anı bilmeklik için/beşâret birdi **eymenmeklik** için.* “Onu anlamak için bilgi verdi, korkmak için delil verdi.” HŞ 33

Bunların yanı sıra Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde görülen *eymençi* ~ *eymenççi* “korkak insan, ödle”, *eymenmeklig* “korkaklık ..., korkma ..., çekingenlik ...”, *eymentür-* “(br) korkutmak” WS sözcükleri de *ayman-* ~ *eymen-* sözcük ailesinin birer üyesidir.

Sonuç

ayman- ~ *eymen-* fiili çoğunlukla *ayın-* “korkmak, ürkmek, utanmak, mahcup olmak” fiili ile ilişkilendirilmiştir. Bu iki fiil hem fonetik hem de semantik açıdan bağlantılı gibi durmaktadır. Bununla birlikte bizce *ayman-* ~ *eymen-* fiili fonetik ve semantik açıdan *aya-* “hürmetlerini sunmak, saygılarını sunmak, saygı göstermek, hürmet etmek, onurlandırmak, takdir etmek” fiili ile de ilişkili olabilir. Zira saygı, korku ve çekinme birbiriyle ilinti duygulardır.

ayman- ~ *eymen-* fiili tarihî Türk yazı dillerinde kesintisiz olarak kullanılmıştır. Yaygın biçimi arka damak ünlülü *ayman-* ve ön damak ünlülü *eymen-* biçimleri iken *eymen-*, *iman-*, *emen-* şekillerine de rastlanır. En sık görülen değişkesi *eymen-*'dir. Fiile rastladığımız en erken dönem olan Eski Uygur Türkçesinde hem ön hem arka damak ünlülü biçimi kullanılır. Bununla birlikte Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren *ayman-* biçiminin kullanılmasında bir azalma söz konusu olmakta, *eymen-* biçimi yaygınlaşmaktadır. Fiilin ilk hâlinin *ayman-* olduğu /y/ sesinin tesiriyle fiilde öndamaksıllaşma gerçekleştiği düşünülebilir.

Fiil, tüm dönemlerde hem korkmak hem utanmak anlamındadır. Sözcüğün ilk kez görüldüğü Eski Uygur Türkçesi döneminde dahi bir yandan “korkmak” diğer yandan “utanmak” anlamında kullanılması ilk anlamının ne olduğu hususunda fikir yürütmemizi zorlaştırmaktadır. Fiildeki anlam geçişinin “korkmak → utanmak” mı yoksa “utanmak → korkmak” mı şeklinde ilerlediği kesin değildir. Semantik olarak iki ilerleyiş de mümkün durmaktadır. Öte yandan bizce bu iki anlam “çekinmek” eyleminde birleşir. “Çekinmek” eyleminin altında hem korkma hem utanma duygusu yatmaktadır. Nitekim çoğu satırın aktarımı sırasında *eymen-* fiilinin “korkmak/utanmak” sözcükleri yerine “çekinmek” ile de karşılanabilmesi bu görüşü doğrular. Bu durum özellikle Harezmi ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kendini göstermektedir.

Tarihî Türk yazı dillerinde *ayman-* ~ *eymen-* fiilinden türeyen sözcüklere de rastlanmaktadır. Bunlar *eymençlig*, *aymançsız* ~ *eymençsiz*, *aymanmak*, *eymenci*, *eymenük*, *eymenmeklik*, *eymençi* ~ *eymenççi*, *eymenmeklig*, *eymentür-* sözcükleridir. Kullanımları tek bir eser ya da dönemle sınırlıdır. *eymençi* ~ *eymenççi*, *eymenmeklig*, *eymentür-* sözcükleri Eski Uygur Türkçesinde, *eymenük* Kutadgu Bilig’de, *eymenci* Mukaddimetü'l-Edeb’de, *eymenmeklik* Hüsrev ü Şîrin’de tespit edilen türevlerdir.

Extended Abstract

Researchers in the field of psychology generally agree that emotions emerge relatively quickly and strongly in response to a specific stimulus. Emotions are often categorized into two main types: primary emotions and secondary emotions. In our study, the meanings of the verbs *ayman-* ~ *eymen-* which include “to fear, to feel ashamed” are considered. “Fear” is classified as a primary emotion by many theorists, while “shame” is more commonly regarded as a secondary emotion.

The verbs “to be afraid” and “to be ashamed,” which express the emotions of fear and embarrassment, have been represented by various terms in historical Turkish written languages. This study focuses on the verb *ayman-* ~ *eymen-*, which encompasses both meanings in historical texts. Analyzing the usage of this verb in Eastern and Western Turkic, the aim is to identify phonetic and semantic similarities and differences. Results reveal that *ayman-* ~ *eymen-* remained consistently used in historical Turkish writings across Eastern and Western regions, maintaining its dual meanings of “to be afraid” and “to be ashamed” throughout various periods. While commonly appearing as *ayman-* and *eymen-*, variations such as *eymen-*, *emen-*, *iman-* are also present. However, it has been observed that derived from this verb *aymanç* ~ *eymenç* “fear, shame, timidity, cowardice”, *aymançsız* ~ *eymençsiz* “fearless, brave; shameless”, *eymenci* “scary, terrible”, *eymençlig* “ashamed”, *eymenük* “timid”, *eymenmeklik* “fear”, *eymençi* ~ *eymenççi* “coward”, *eymenmeklig* “cowardice, fear, timidity”, *eymentür-* “to scare”, the use of the words is limited to a single text or period.

The verb *ayman-* ~ *eymen-* is mostly associated with the verb *ayın-*, meaning “to fear, to be afraid, to feel ashamed, to be embarrassed.” These two verbs seem to be connected phonetically

and semantically. However, we believe that the verb *ayman-* ~ *eymen-* may also be related to the verb *aya-* phonetically and semantically. *Aya-* means “to offer respects, to show respect, to honor, to esteem, to appreciate.” Respect, fear, and hesitation are interconnected emotions.

The verb *ayman-* ~ *eymen-* has been continuously used in historical Turkish written languages. While the common forms are *ayman-* with a back vowel and *eymen-* with a front vowel, variations such as *eymen-*, *iman-*, and *emen-* are also encountered. However, the most frequently observed variant is *eymen-*. In the earliest period we encounter this verb, Old Uyghur Turkish, both front and back vowel forms coexist. However, from the Karakhanid Turkic period onwards, there is a decrease in the usage of the form *ayman-* and the form *eymen-* becomes more widespread. It is conceivable that the original form of the word was *ayman-* and it underwent fronting (prepalatal) under the influence of the /y/ sound.

The verb, throughout all periods, it carries both the meanings of “fear” and “shame”. The fact that the word was used both to mean “fear” and “shame” even in the Old Uyghur Turkish period complicates determining its original meaning. It is not definite whether the semantic transition in the verb progressed from “fear → shame” or from “shame → fear.” Both progressions are theoretically possible. Moreover, we believe that these two meanings converge in the action of “hesitation.” The feeling of both fear and shame underlies the action of “hesitation.” Indeed, the fact that the verb *eymen-* can be translated as “hesitate” instead of “fear/shame” in most contexts supports this view.

In historical Turkish written languages, words derived from the verb *ayman-* ~ *eymen-* are also encountered. These include *eymençlik*, *aymançsız* ~ *eymençsiz*, *aymanmak*, *eymenci*, *eymeniük*, *eymenmeklik*, *eymençi* ~ *eymenççi*, and *eymentür-*. Their usage is limited to a single work or period. *Eymençi* ~ *eymenççi*, *eymenmeklik*, and *eymentür-* are derivatives identified in Old Uyghur Turkish, *eymeniük* in Kutadgu Bilig, *eymenci* in Mukaddimetü'l-Edeb, and *eymenmeklik* in Hüsrev ü Şîrîn.

Kısaltmalar

Abh.	Abhidharma Texts (Shōgaito, 2008)
AL	Abuşka Lugatı (Atalay, 1970)
AY	Altun Yaruk (Kaya, 1994)
BK D	Bilge Kağan Doğu Yüzü (Tekin, 2008)
BT XIII	Berliner Turfantexte XIII (Zieme, 1985)
BT XXIII	Berliner Turfantexte XXII (Zieme, 2005)
BT XXV	Berliner Turfantexte XXV (1) (Wilkens, 2007)
BT XXVIII	Berliner Turfantexte XXVIII (Yakup, 2011)
BV	Baytaratü'l-Vâzıh (Ağar, 1986)
CC	Codex Cumanicus (Argunşah ve Güner, 2015)
ÇGT	Çağatayca Gülistan Tercümesi (Berbercan, 2011)
Deka.	Dekayıku'l-Hakayık (Türk Dil Kurumu, 1995)
Deş.	Et-Tuhfetü's-Seniyye (Türk Dil Kurumu, 1995)
DLT	Divânu Lugâtî't-Türk (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014)

Enb.	Kıyas-ı Enbiya (Türk Dil Kurumu, 1995)
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (Caferoğlu, 1993)
GN	Gül u Nevruz (Efendioğlu, 2021)
HŞ	Hüsrev ü Şîrîn (Haceminioğlu, 2000)
KB	Kutadgu Bilig (Arat, 2008)
KD	Kelile ve Dimne (Türk Dil Kurumu, 1995)
KE	Kıyasü'l-Enbiyâ (Ata, 1997)
LD	Lütfî Divanı (Karaağaç, 1997)
Marz.	Marzuban-nâme Tercümesi (Korkmaz, 1973)
Mayt.	Maytrisimit (Tekin, 2019)
ME	Mukaddimetü'l-Edeb (Yüce, 2014)
MT	Mantıku't-Tayr (Yavuz, 2007)
NF	Nehcü'l-Ferâdîs (Eckmann, 2004)
SD	Sekkâkî Dîvânı (Eraslan, 1999)
SNB	Süheyl ü Nev-Bahâr (Dilçin, 1991)
ŞH	Şiban Han Dîvânı (Karasoy, 1998)
TİEM 73	Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Kök, 2004)
TTS	Tarama Sözlüğü (Türk Dil Kurumu, 1995)
Xuan.	Xuanzang-Biographie IX (Aydemir, 2010)
WS	Handwörterbuch des Altuirgischen, Altuirgisch-Deutsch-Türkisch (Wilkins, 2021)

Kaynakça

- Ağar, Mehmet Emin, (1986), Baytaratü'l-Vâzih (İnceleme, Metin, İndeks), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Arat, R. R. (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ I Giriş-Metin-Tıpkıbasım, II Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aydemir, H. (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX (Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert). Band I-II. Xuanzangs Leben und Werk*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi: Gramer-Metin-Dizin*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Claesson, K. ve Sohlberg, S. (2002). “Internalized shame and early interactions characterized by indifference, abandonment and rejection: Replicated findings”. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*. (9/4), s. 277-284.

- Clauson, S. G. (1972). *An Eymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- Demir, S. (2022). “Duygular ve Duygu Kuramları”, ed. Emine İnan ve Emine Yücel, *Psikoloji Penceresinden Duygular içinde* (s.3-31). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dilçin, C. (1991). *Mes’ud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr: (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Durgut, H. (1995). Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eckmann, J. (2004). *Nehcü'l-Ferâdis Uşmağlarının Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) I Metin II Tıpkıbasım*, Hzl. Semih Tezcan ve Hamza Zülfiyar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efendioğlu, S. (2021). *Mevlânâ Lutfî, Gül ü Nevrûz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Eldoğan-Eken, D. (2022). “Korku ve Kaygı”, ed. Emine İnan ve Emine Yücel, *Psikoloji Penceresinden Duygular içinde* (s.209-238). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlânâ Sekkâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti’-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexion I, II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gilbert, P., ve Irons, C. (2009). Shame, self-criticism, and self-compassion in adolescence. *Adolescent emotional development and the emergence of depressive disorders* (1), s. 195-214.
- Gülbetkin, E. (2022). “Duygular ve Sinirbilim”, ed. Emine İnan ve Emine Yücel, *Psikoloji Penceresinden Duygular içinde* (s.69-120). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hacieminoğlu, N. (2000). *Kutb’un Husrev ü Şîrîn’i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnan, E. (2022). “Öz Bilinç Duyguları”, ed. Emine İnan ve Emine Yücel, *Psikoloji Penceresinden Duygular içinde* (s.371-405). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- İsi, H. (2018). “Tarihî Doğu-Batı Türkçelerinde Leksikal Bir Farklılık: *ıvut~ıwut/ıuyat*”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (11-56), s. 57-70.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî Divanı: Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaman, A. (2021). *Eski Türkçede (VIII-XII. Yüzyıl) İnkilemeler*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Karasoy, Y. (1998). Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1973). *Sadrüddin Şeyhoğlu Marzuban-nâme Tercümesi: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur’an Tercümesi (TIEM 73 1v235v/2) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ölmez, M. (2017). “Eski Uygurca İnkilemeler Üzerine. *Belleten*”. (65-2), s. 243-311.
- Ölmez, M. (2022). “Eski Uygurcada İnkilemeler Üzerine-2”. *International Journal of Old Uyghur Studies*. (4/1), s. 38-94.
- Özkan, F. (2015). “Türkçenin Karapapak-Terekeme Ağzındaki Eski İzleri”. *Türkbilig*. (30), s. 231-243.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye Giriş*. Çev. Tamer Geniş. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Shōgaito, M. (2008). *Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study*. Shoukadoh.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdisi Maitreya İle Buluşma, Uygurca İptidai Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Tietze, A. (2012). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. 1. Cilt. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Toprak, F. (2005). “Harezm Türkçesinde İkilemeler”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. (V-2), s. 277-292.
- Türk Dil Kurumu (1995). *XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tamklarıyla Tarama Sözlüğü*. Cilt 3 E-İ. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, E. (2018). “Bilge Kağan (Doğu 41) Yazıtındaki NlnTYn İbaresine Üzerine”. *JOTS* (2/1), s. 67-83.
- Wilkens, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung. Teil 1. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılğuluk Nom Bitig*. Brepols.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Akademie der Wissenschaften.
- Yakup, A. (2011). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur (Berliner Turfantexte XXVIII)*. Brepols.
- Yavuz, K. (2007). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-Nâme) Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma*. 1. Cilt. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Filler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb- Hvarizm Türkçesi ile Tercümelî Şuŝter Nüŝhası: Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zieme, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren (Berliner Turfantexte XIII)*. Akademie-Verlag.
- Zieme, P. (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus*. Brepols.

